

Túl a Tiszán

Tiszántúli írók és költők művei.

A kulturális decentralizáció szocialista formájának alapja a felszabadulástól kezdve fokozatosan kialakult és erősödött. Az egyes tájegységek irodalma egy-egy, rendszerint a tájegység legnagyobb városának vezetésével fejlődésnek indult, helyi folyóiratot indított, mint tájirodalom azonban ritkán került szorosabb kapcsolatba nemzeti irodalmunkkal. A legutóbbi év végén vidéki könyvkiadók létesítésével lehetővé vált ennek a sürgető kérdésnek a megoldása.

Az Ideiglenes Nemzetgyűlés összehívásának tizéves évfordulóján jelent meg az Alföld Könyvkiadó *Túl a Tiszán* című antológiája. A mű a debreceni könyvkiadás első szépirodalmi terméke a felszabadulás után. A kötet célja az, hogy bemutassa, mi volt és mi van túl a Tiszán, hogyan tükrözte a tájegység életét a múlt irodalma, és hogyan tükrözi a mai irodalom.

Nehéz és szép feladatra vállalkozott a két szerkesztő, Durkó Mátyás és Kiss Tamás. A kitűzött célt egyetlen kötetben kellett megoldaniuk. Az egyébként nem túl szerencsés antológia-forma ebben az esetben az egyetlen lehetséges eszköz volt, és — hozzátéhetjük — jól be is vált. Lehetővé tette, hogy összesen csaknem negyven író és költő szólaljon meg, s ezzel színesebbé, teljesebbé tegye a képet. Országszerte ismert és elismert írók művei mellett így azoknak az írásai is helyet kaphattak, akik eddig csak a helyi lapokban hallathatták hangjukat.

Felvetette ugyanakkor az antológia-forma a legnehezebben megoldható kérdést, azt, amelyiken áll vagy bukik a kötet értéke: a válogatás kérdését. Olyan műveket kellett kiválasztani, amelyek a Tiszántúl sajátos környezetében születtek vagy arról szólnak, ugyanakkor magukban foglalják nemcsak a Tiszántúlt, hanem az egész nemzet problémáit is. Tájirodalom keres itt közvetlen utat a nemzeti irodalomhoz, és ez már nem formai, hanem főleg irodalompolitikai kérdés. Ezért érdekelnek bennünket különösen azok a fiatal írók és költők, akiket csak most ismerünk meg, ebből a kötetből. A szerkesztő így bocsátja őket újtukra: »...e kötetben... az országos közvélemény elé állnak mindazok, akiket a tiszántúli környezet vetett felszínre magából, az itt újló élet művészi ábrázolásának nagy problémája nevelt, akik itt, tájegységünkön találták meg a maguk munkaterületét, kulturális »életterüket«. A nemzet elé állnak, mert úgy érzik, életük mély tapasztalati anyagából, eszmei tisztázódásukból, fejlődő művészetiségükéből már olyan művek nőttek ki, amelyek az egész nemzet számára tanulsággal szolgálhatnak«.

*

Juhász Géza Beköszöntője áll a kötet élén. A Tiszántúl múltjáról és jelenéről ír Juhász Géza, a tiszántúli népről, amelyet a múltban magára hagytak vagy elnyomtak, de amely mindig harcolt azért, hogy maga intézze sorsát. »...a sújtott nép visszaszikrázott fölkeléssel, szabadságharcral, tudományos kutatással, dallal, táncal, hímzéssel, faragással és költői remekművekkel.« Most is harcol a tiszántúli nép, de már nem elnyomókkal szemben, hanem a múlt visszarángató nézetei ellen a jövőért. Ezt a küzdelmet tükrözi az egész kötet.

A könyv első egyharmada foglalkozik a múlttal, kétharmada pedig a jelennel. A múlt bemutatásában természetesen nem törekszik teljességre. A szerkesztők nem azon fáradoznak, hogy most fedeztessék föl az olvasóval a régi Tiszántúlt. Debrecen városának és a tiszántúli nép jellemzésének céljából megelégedtek Móricz Zsigmond Debrecen című igen tömör, sokatmondó cikkének közlésével. A továbbiakban inkább azt igyekeznek megismertetni, hogyan foglalkoznak most a debreceniek tájegységük múltjával, hol tudnak felmutatni olyan eredményeket a múltra vonatkozóan, amelyek jelenlegi munkájuk gyümölcsei, és bár nem adnak még a lehetőségekhez képest sem teljes képet, méltók arra, hogy az egész nemzet kincsévé váljanak. Így került a kötetbe Ady Endrének Csokonai Vitéz Mihály című novellája, amely nemcsak azért értékes, mert a debreceni »Csokonai-kultusz« egyik bizonyítéka, hanem

azért is, mivel közlése a fiatal bölcsészhallgató Beke Albert kutató-munkájának eredménye, és ebben a kötetben jelenik meg először nyomtatásban. Hasonló szempontból jelentős Fazekas Mihály eddig ismeretlen prózai-verses kompozíciójának, Nagy Imre elfelejtett verseinek, Tóth Árpád ismeretlen prózai írásainak, Gulyás Pál ismeretlen verseinek és még több írásnak a közlése. Jelentős a közölt művek egyrésze azért is, mert új szempontot ad egyik-másik tiszántúli író életművének vagy művészi fejlődése valamely szakaszának helyes értékeléséhez. Különösen fontosnak tartjuk Oláh Gábor kiadatlan 1919-es verseinek bemutatását, amelyek a kötet megjelenése előtt néhány hónappal kerültek elő Debrecenben a költő addig feldolgozatlan kézirati hagyatékából.

Ha csupán az írások témáját nézzük, szinte észrevétlenül jutunk az antológia olvasása során a múltból a jelenbe. Koczogh Ákos és Kiss Tamás regényrészletei témájukban még a távoli múltba nyúlnak vissza, Misztótfalusi Kis Miklós és Csokonai életéből elevenítenek fel egy-egy epizódot, a hang és a nézőpont azonban már a jelené. Fábíán Sándor és Egri Lajos novellái a felszabadulást közvetlen megelőző órákat vetítik elénk élénken és meggyőzően. Egri inkább szerkesztőkészségével emelkedik ki, Fábíán Sándornak a drámai feszültségek érzékeltetése az erőssége. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a nyelv egyik novellában sem tiszta. Fábíán ábrázolásmódjáról külön megemlítjük, hogy helyenként a naturalizmus felé hajlik.

Értékes helyet foglal el az elbeszélések között Barota Mihály, Fábíán Zoltán és Szabó Pál írása, az antológia színvonalán alul marad azonban K. Nagy József filmnovellája. A termelészövetkezetek átalakítása kérdésének felvetése 1951-ben kétségtelenül értékes gondolat, a filmszerűség követelményeinek is megfelel a mű, ezek sem teszik azonban indokolttá, véleményünk szerint, e kötetben való szerepeltetését emberábrázolási, nyelvi és egyéb hibái miatt.

Veres Péter regényrészlete, a »Három nemzedék« III. kötetéből kiragadott részlet, önmagában is tökéletes egész. Erzelmi gazdagsága, finom megfigyelései, ízes nyelve a kötet legértékesebb darabjává teszik.

A versek közül nemcsak sorrendben, de értékét tekintve is első helyen áll Asztalos Sándor részlete a »Tiszántúli zsolttár«-ból. Talán legszebb részében a Prédikátor szavaival érzékelteti az elmúlást, de mély lírai átéléssel teremtí újjá, teszi frissebbé a régi képeket. Tóth Endre, Kiss Tamás, Boda István és Bihari Sándor néhány jólsikerült verse emelkedik még ilyen művészi fokra. Danyi Gyula költeményei az átélés őszinte hangján elevenítik föl a bányászok életének nem egy megragadó mozzanatát, néhány sor kivételével azonban, sajnos, az előzőknél fejletlenebb művészi kifejező erővel. Különösen gyenge a Bányában című vers. A jobbak közé tartoznak Rácz Károlynak »Anyám, így fizettem«, »Nagyapám« és »Egész legyek« című művei. Több verset találunk az antológiában, amelyek témája a szülő iránti szeretet. Rácz Károlyé mellett a legszebb Szállási Árpád szonettje. (»Ha velem vagy«.)

A fiatal költők közül a már említett Bihari Sándoron és Szállási Árpádon kívül Szlávik Ferenc és Varga Benedek emelkedik ki. Szlávik az Ősapám-ban igen fejlett képességekről tesz tanúságot, verse a »felnöttek« között is megállná a helyét. Dinamikája, formai megoldása mintha Ady hatását tükrözné. Biztató tehetséget sejtet a 18 éves Ratkó József három ügyes epigrammája is.

A drámai műfajt Tarr Ferenc Aranygyűrű című színművének első felvonása képviseli. Ötletes, mozgalmalans kezdés után mintha kissé vontatottabbá válna a cselekmény, a jellemek exponálása sikerültnek mondható, bár helyenként elég külsődleges eszközökkel történik.

*

Nem ad az antológia végleges, pontosan körvonalazott képet a mai Tiszántúlról, de ez nem is volt célja. Folyamatot mutat be: küzdést, fejlődést. Emellett kétségkívül sok munkát és szép eredményeket. Vannak még hibák, vannak gyengeségek, ezt nem tudta és nem is akarta eltitkolni a kötet. De úgy érezzük, erősebb az új, a jövő felé mutató hang. Ez a biztosítéka és egyben már jele annak, hogy abban a küzdelemben, amelyről a Beköszöntőben írt Juhász Géza, valóban az új ember kerekedik fölül.

Szederkényi Ervin